

Ahiliğin Tasavvufi Temelleri ve Ahilik-Fütüvvet İlişkisi*

Yrd. Doç. Dr. Muharrem Çakmak

İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tasavvuf Ana Bilim Dalı

muharrem.cakmak@inonu.edu.tr

Özet

Ahilik, kültür ve medeniyetimizi şekillendiren önemli kurum ve kavramlardan biridir. Bu çalışmada Ahilik kurumunun kaynağı ve kavramsal çerçevede “ahi” kelimesinin kaynağı hakkındaki görüşlere yer verilmiştir. Kavramsal çerçevede Ahi kelimesinin Türkçe “aki” ya da Arapça “ahî” kelimesinden kaynaklandığı görüşleri üzerinde durulmuştur. Diğer taraftan kavram olarak ahilik ve fütüvvet arasındaki ilişki ve etki üzerinde durulmuş ve fütüvvet esasları ile fütüvvetnâmelerden alınan ahilik prensipleri arasındaki benzerlik ve yakınlığa dikkat çekilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tasavvuf, Fütüvvet, Fütüvvetnâme, Ahilik,

Abstract

Sufistic Foundations of Akhism and the Correlation between Akhism and Futuvva

One among the most important institutions and concepts which shapes our Anatolian culture and civilization is the doings of the ahi-community called Akhism. This study investigates into the views about the source of the institution of Akhism and the origin of the word “ahi” in a conceptual framework. The paper identifies that the word “Ahi” originates either from the Turkish word “aki” which means rebellious, or from the Arabic word “ahî” which means brother. The paper deals with the correlation and mutual interaction between akhism (the doings of brotherhood community) and futuvva (the doings of youthful community). In this regard, the paper calls attention to the affinity and intimateness between the principles of futuvva and the principles of akhism as they are seen in the books which take up the futuvva.

Key Words: Tasavvuf, Futuvva, Futuvvetnâme, Akhism

Giriş

Ahiliğin kaynağı hakkında farklı görüşler vardır. Fuad Köprülü ve Abdülbaki Gölpınarlı gibi tarihçi ve araştırmacılar¹ Ahiliği, fütüvvetin Anadolu’da aldığı biçim ve

* Bu makale, I. Ahi Evran-ı Veli ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu’nda sunulan tebliğin yeniden gözden geçirilmesiyle hazırlanmıştır.

¹ Bkz. Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ankara 1993, s. 211-212; F. Babinger – Fuad Köprülü, *Anadolu’da İslamiyet*, İstanbul 2000, s. 53-54; Abdülbaki Gölpınarlı, “İslam ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilatı”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, c. XII, (Tıpkı Basım) İstanbul 2011, s. 17-20.

değişik bir yapılanması olarak yorumlamışlardır. Sonraki dönem bazı tarihçiler ise, Ahiliğin Anadolu'da Türklerin ortaya koyduğu özgün bir kurum olduğunu² ve fütüvvetle ilgisinin bulunmadığını savunmuşlardır.³ Bir başka yaklaşıma göre ise, Ahiliğin oluşumunda, fütüvvetin yanı sıra, İslam tasavvufu, Bâtinilik ve Melâmilik gibi düşünceler ile İslam'dan önceki eski Türk inanç kültür ve ahlâkının yanı sıra, Anadolu'da o dönem etkili olan siyasî, tarihî, ekonomik, kültürel, sosyal ve dinî şartların tesirleri olmuştur ve Anadolu Ahiliği bütün bu etkileşimlerin bir sonucudur. Ancak bütün bu etkilenmelere rağmen dini-sosyal bir kurum olarak Ahilik, Anadolu'da Türklere mahsus kendine has özellikleri ile orijinal bir müessesedir.⁴

Kaynaklarda nakledildiğine göre, Anadolu'da Ahilik ortaya çıktığında bir takım düzenlemelerle fütüvvetnâmeler bu yeni kuruluşun da ahlak tüzüğü olmuştur. Dolayısıyla Ahiliğin fütüvvetle yakın bir ilişkisi vardır ve Ahiliğin yapılanmasına bakıldığında meslek ve ahlâk kurallarını fütüvvetnâmelerden aldığı görülmektedir.⁵ Nefsine hâkim olmak, Allah'ın emirlerine uymak ve yasaklarından sakınmak, iyi kalpli, iyiliksever ve cömert olmak, konuksever olmak ve konuğu ağırlamak, din ve mezhep gözetmeksizin bütün insanlara karşı sevgi beslemek, hile yapmamak, yalan söylememek, iftira ve dedikodudan sakınmak, hak ve adalet sever olmak, zulme, zalime ve haksızlığa karşı koymak⁶ gibi erdemler ahilerin uyması gereken ahlâk prensipleri olarak fütüvvetnâmelerde yer verilen bazı hususlardır. Fütüvvet ise, cesaret ve cömertlik göstermek, güzel ahlak, güzel konuşma ve ahde vefa, misafire hizmet, kusur aramamak, ayıbı örtmek, nefse düşman olmak, yoksulu kollamak, karşılık beklemeksizin yardım ve iyilik etmek, ikram etmeyi sevmek, başkalarının hak ve menfaatlerini kendi hak ve menfaatlerinden üstün tutmak, başkalarını kendine tercih etmek, toplum için kendini feda etmek, gibi anlamlı

² Bkz. Neşet Çağatay, *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*, Konya 1981, s. 52; Mikail Bayram, *Ahi Evren- Tasavvufî Düşüncenin Esasları*, Tercüme, İnceleme ve Araştırma - Mikail Bayram, Ankara 1995, s. 32.

³ Ahmet Yaşar Ocak, "Fütüvvet", *DİA*, XIII, İstanbul 1996, s. 262; Ahmet Yaşar Ocak, *Türk Sufiliğine Bakışlar*, İstanbul 2004, s.193-195.

⁴ Ünver Günay, "Dini Sosyal Bir Kurum Olarak Ahilik", *Erciyes Üni. İlah. Fak. Derg.* Sayı: 10, Kayseri 1998, s. 70; Kadir Arıcı, "Bir Sivil Toplum Kuruluşu Olarak Anadolu Ahiliği", *II. Uluslararası Ahilik Kültürü Sempozyumu Bildirileri*, Kırşehir 1999, s. 38.

⁵ Neşet Çağatay, *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*, Konya 1981, s. 54; Ziya Kazıcı, "Ahilik", *DİA*, I, İstanbul 1988, s. 540; Ahmet Yaşar Ocak, "Fütüvvetnâme", *DİA*, XIII, İstanbul 1996, s. 264; Cemal Anadol, *Türk İslam Medeniyetinde Ahilik Kültürü ve Fütüvvetnâmeler*, Ankara 1991, s. 46.

⁶ Abdülğani Muhammed bin Alâüddin el-Huseynî er-Radavî, *Fütüvvetnâme-i Tarîkat*, haz. Osman Aydın, Ankara 2011, s. 63-65; -İsimsiz- (müellifi belli değil), *Fütüvvetname-i Ca'fer-i Sâdık*, haz. Mehmet Saffet Sarıkaya, İstanbul 2008, s. 56-57; Gölpinarlı, s. 21-32; Çağatay, *a.g.e.*, s. 178.

ra gelmektedir.⁷ Çalışmada, kavramsal çerçevede etimolojik olarak “ahi” kelimesinin Türkçe “eli açık, cömert” anlamlarına gelen “akı” ya da Arapça “kardeşim” anlamına gelen “ahî” kelimesinden kaynaklandığı görüşleri, Ahilik ile fütüvvet arasındaki ortak hususlar ve Ahilik-fütüvvet ilişkisi üzerinde durulmaktadır.

1. Kelime ve Kavram Olarak Ahilik ve Fütüvvet

Kavramsal çerçevede kelime olarak “ahi” kelimesinin kaynağı hakkında iki farklı görüş vardır. Divânü Lügatî't-Türk ve Atabetü'l-Hakâyık gibi kaynaklardan hareketle ileri sürülen görüşe göre “ahi” kelimesi, Türkçe “eli açık, cömert” anlamlarına gelen “akı” kelimesinden gelmektedir.⁸ Diğer bir görüşe göre ise kelimenin kaynağı, Arapça “kardeşim” anlamına gelen “ahî” kelimesidir.⁹ Neşet Çağatay, “Bir Türk Kurumu Olan Ahilik” adlı eserinde, “ahi” kelimesinin “akı”dan geldiği görüşünü benimserken daha önce kaleme aldığı “Fütüvvet-Ahi müessesesinin Menşei Meselesi” adlı makalesinde “ahi” kelimesinin Arapça erkek kardeş anlamına gelen “ahî” kelimesinden alındığını ifade ettikten sonra Fransız Türkolog Jean Deny'nin “ahi” kelimesinin “akı”dan geldiği görüşünü naklederek kendisinin de bu görüşe yakın olduğunu hissettirir.¹⁰

Etimolojik olarak “ahi” kelimesinin Türkçe kökenli olduğunu ileri sürenlere göre, “akı” kelimesindeki “k” harfi Anadolu’da bir söyleyiş tarzı olarak “h” şeklinde telaffuz edilmesiyle kelime “ahî” şekline dönüşmüş ve kelime zamanla yerini Arapçadaki kardeşim anlamına gelen “ahî” kelimesine bırakmıştır.¹¹ “Ahi” kelimesinin “akı” kelimesinden kaynaklandığını benimseyenlere göre, “ahi” sözcüğü “kardeş, kardeşim” anlamında olmuş olsaydı “Ahilik” de “cömertlik” değil “kardeşlik” anlamında kullanılması gerekirdi.¹² Neşet Çağatay’ın naklettiğine göre, “ahi” kelimesinin, zannedildiği gibi Arapça “ahî” kelimesinden değil, Türkçe “eli açık, cömert” anlamlarına gelen “akı” kelimesin-

⁷ Ebu Abdurrahman es-Sülemi, **Tasavvufta Fütüvvet** (Kitabü'l-Fütüvve), tah. Süleyman Ateş, Ankara 1977, s. 93; Abdülbaki Gölpınarlı, s. 32; Süleyman Uludağ, **Tasavvuf Terimleri Sözlüğü**, İstanbul 1977, s. 196, Ocak, “Fütüvvet”, s. 262; , s. 15-16.

⁸ Çağatay, *a.g.e.*, s. 51-52; Bayram, s. 32; Anadol, s. 59; Muallim Cevdet, **İslâm Fütüvveti ve Türk Ahîliği** İstanbul 2008, s. 188.

⁹ Gölpınarlı, s. 17; Kazıcı, s. 540.

¹⁰ Bkz. Neşet Çağatay, “Fütüvvet-Ahi müessesesinin Menşei Meselesi”, **AÜİFD.**, Yıl 1952, Sayı: I, s. 59-60. (J. Deny, “Ahi” kelimesinin, evvelce zannedildiği gibi, Arapça asıldan gelme değil, Türkçedeki “eli açık, cömert” manasına kullanılan “akı” kelimesinden geldiğini ortaya atıyor ki, Arapça asılda bu şekildeyle tam olarak bu manaya delalet etmemesi ... bu iddiayı kuvvetle teyit etmektedir.)

¹¹ Gölpınarlı, s. 17; Bayram, s. 32.

¹² Salih Demirbilek, “Ahi Kelimesinin Kökenine Dair”, **I. Ahi Evran-ı Velî ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu**, Kırşehir 2004, s. 281.

den geldiği görüşünü ilk ortaya atan ise, Fransız Türkolog Jean Deny'dir.¹³ Diğer taraftan "ahi" kelimesinin "akı" kelimesinden kaynaklandığı görüşü üzerinde durulurken kelimenin Arapça'ya "akı" kelimesinden "ahî" olarak geçtiğini söyleyenler de vardır.¹⁴

Ahi kelimesinin Arapça "kardeşim" anlamına gelen "ahî" kelimesinden kaynaklandığı görüşüne gelince, "ahî" kelimesi Arapçada neseben erkek kardeş, sıddîk (dost) ve sâhib (sohbet edilen)¹⁵ gibi anlamlara gelmektedir. Kelimenin aslı bağlanacak ip demek olan "el-ehiyye" kelimesinden alınmıştır. İstilah olarak M. XIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, kelimeye bir "y" ilavesiyle, Anadolu'daki fütüvvet birliklerine verilen bir isim olarak fütüvvet mukabili kullanılmıştır.¹⁶ Gölpınarlı'ya göre "ahi" kelimesi, Türkçe "akı" kelimesinden gelmiş olabileceği gibi, fütüvvetnâmelerde Ahi Ferec Zencânî¹⁷ (ö. h.457/1065) gibi daha erken dönemlerde "ahi" lakabıyla anılan şahısların isimlerinin geçmesi, fütüvvet ehlinin birbirlerini kardeş saymaları ve fütüvvet ehli hakkında "filanın ihvanından" sözünün kullanılması gibi hususlar, kelimenin arapça "ahî" kelimesinden geldiği mülahazasını da kuvvetlendirmektedir.¹⁸

Ahilik, XIII. yüzyılda Türk sanat ve meslek erbabının ortak ilkeleri ve davranışları olarak Anadolu'da ortaya çıkan bir meslek kuruluşu örgütü¹⁹ olarak bilinmekle birlikte ahiliğin ortaya çıkışı itibariyle bir esnaf teşkilatı ve bir meslek kuruluşu olduğu konusunda görüş farklılıkları vardır.²⁰ Ahilik, Anadolu esnafının hayat anlayışına uygun olması sebebiyle daha çok esnaf arasında gelişmiş olmakla birlikte, fütüvvetnâmelerde yazılı kaidelere uymayı kabul eden herkesi bünyesinde bulundurmaktadır.²¹ Fütüvvetnâmelerde yer alan insani erdem ve dini ilkeleri benimseme, savunma anlamında bir kavram olan Ahilik, esnaf ve sanatkârların mesleki örgütlenmesi esas olmak üzere, bireylerin kişilik ve ahlaki yapılarına da müdahale eden mesleki bir kurumdur. Çünkü

¹³ Neşet Çağatay, "Fütüvvet-Ahi müessesesinin Menşei Meselesi", s. AÜİFD., Yıl 1952, Sayı: I, s. 59-60; Çağatay, a.g.e., s. 51-52.

¹⁴ Bkz: Tuncer Gülensoy, "Ahi mi? Akı mı?" I. Ahi Evran-ı Velî ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu, Kırşehir 2004, s. 452.

¹⁵ Firûzâbâdî, Mecdüddin Muhammed bin Yakub, **Kamûsü'l-Muhîd**, Beyrut 1994, s.1624; İbn Manzur, **Lisânü'l-Arab**, Beyrut, 2005, c. I, s. 57.

¹⁶ Çağatay, a.g.e., s. 59.

¹⁷ Bkz. Abdurrahman Câmî, **Nefahâtü'l-Üns**, Terc. Ve Şerh: Lâmiî Çelebî, Haz. Süleyman Uludağ Mustafa Kara, İstanbul 2001, s.288.

¹⁸ Gölpınarlı, s. 17.

¹⁹ Çağatay, a.g.e., s. 52; Anadol, a.g.e., s. 47.

²⁰ Bkz. Fuad Köprülü, **Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar**, s. 212-215; Kadir Arıcı, "Bir Sivil Toplum Kuruluşu Olarak Anadolu Ahiliği", **II. Uluslararası Ahilik Kültürü Sempozyumu Bildirileri**, Kırşehir 1999, s. 38-41.

²¹ Ekici, Yusuf, **Ahîlik**, Ankara 1993, s. 29.

Ahilik, esnaf ve sanatkârların mesleki yapılanmasına yön veren kural ve prensipler olmasının yanında hem ahiler hem de toplumdaki herkes için esas teşkil edecek insani erdem ve dini ilkeler içermektedir.

Konunun bir diğer kavramı olan “fütüvvet” ise, kendini topluma ve insanlığa adamaktır.²² Kelime anlamı itibariyle “fetâ”, genç, yiğit, cömert²³ delikanlı, mert, cesur²⁴ anlamlarına gelirken, “fütüvvet” mertlik, yiğitlik, gençlik, kahramanlık, cömertlik²⁵ gibi anlamlara gelmektedir. Fütüvvet, herhangi bir karşılık beklemeksizin başkalarına yardım ve iyilik etmek, başkalarını kendine tercih edip onların menfaatini kendi menfaatinden üstün tutmak, toplumun ve fertlerin mutluluğu ve kurtuluşu için kendini feda etmek, gibi anlamları içerir.²⁶ Fütüvvet, ahde vefa ve emaneti korumak,²⁷ nefse mücadele etmek kendini halka adayıp herkese iyilikte bulunmak, cömert ve konuksever olmak, din ve mezhep farkı gözetmeksizin bütün insanlara sevgi beslemektir²⁸ Cömertlik ve konukseverliğin ölçüsü ve sınırı yoktur ve fetânın konukseverliği ve eli açıklığı kendisinin hiçbir şeyi kalmayınca kadar sürer. Mücadelede de fetâ, arkadaşları uğruna canını feda eder. Bu yüzden konukseverliğin, yiğitlik ve fedakârlığın en yüksek mertebesine fütüvvet denilmiştir.²⁹

Ebu Abdurrahman es-Sülemî, fütüvvet konusunda yazılan ilk eser olarak bilinen Kitabü'l-Fütüvve adlı eserinde fütüvveti, Allah'ın emirlerine uyma, güzel ibadet, her kötülüğü bırakma, açık ve gizli ahlâkın en güzeline sarılma olarak tarif eder. Sülemî'nin, kitabında yer verdiği fütüvvet esaslarından bazıları ise; doğruluk, vefa, cömertlik, güzel huy, göz tokluğu, dostlarla şakalaşma, arkadaşlarla iyi geçinme, kötü söz dinlemekten kaçınma, iyilik yapmayı arzulama, güzel konuşma, ahde vefa, Allah'ın emaneti olan aile efradına ve hizmetçilere iyi muamele, çocukları terbiye etme, büyüklere karşı edepli davranma, kin, aldatma ve buğzdan uzaklaşma, Allah için dost ve Allah için düşman

²² Abdülkerim Kuşeyrî, , **Kuşeyrî Risalesi**, Haz: Süleyman Uludağ, İstanbul, 1991, s. 373.

²³ Uludağ, Süleyman, “Fütüvvet”, *DİA*, XIII, s. 259.

²⁴ Kuşeyrî, s. 373; İbni Kayyim el-Cevziyye, **Medâricü's-Sâlikîn**, Ter: Ali Ataç, Adil Bebek, Ali Durusoy, Muhammed Deniz, Muharrem Tan, İbrahim Tüfekçi, İstanbul 1990, c. II, s. 281; Süleyman Ateş, **İslam Tasavvufu**, İstanbul 1992, s. 391.

²⁵ İbn Manzur, c. 3, s. 2976; Uludağ, a.g.m., s. 259.

²⁶ Uludağ, a.g.e., İstanbul 1977, s. 196.

²⁷ el-Cevziyye, s. 282.

²⁸ Gölpınarlı, s. 31.

²⁹ Ateş, , s. 391.

olma, malını ve varlığını dostlara açma, misafirlere hizmet etme, kötülüğü iyilikle karşılama, tevazua sarılma ve kibirden kaçınmadır.³⁰

Burada fütüvvet kavramının iki boyutu ortaya çıkmaktadır ki, birincisi, Allah'ın emirlerine uyma ve güzel ibadet; ikincisi ise, güzel ahlâktır.³¹ Diğer bir ifadeyle bu, insan-Allah ilişkisi ve insan-insan ilişkisi boyutunda fütüvvettir ki, birincisi ubudiyet" (kulluk) bilinci olarak idealize edilen kemâle erme, ikincisi ise, buna bağlı olarak insanlığa dönük insani ilişkilerde mükemmelliği sergilemedir. Şu halde "fetâ" Allah'a karşı kulluk bilincinde olan ve Allah'ın yarattıklarına karşı da davranışlarında mükemmel ve erdemli kişidir. Fetâdan beklenen sadece mü'mine karşı cömertlik, iyilik ve yardımsever olması değil, bütün varlıklara karşı bu tavrını sürdürmesidir.

Sülemî'nin kitabında fütüvvetin gereklerinden olarak bahsettiği şeyler, benzer değerler olarak Ahiliğin kaynağı olan Fütüvvetnamelerde ahilerin uyması gereken fütüvvet esaslarıdır.³² Fütüvvetnâmelerde Ahilerin neler giyip giyemeyeceği, giyeceği şeylerin şekli, rengi ve cinsi gibi birçok kurala varıncaya kadar "Ahi"de bulunması ve bulunmaması gereken hususlara yer verilir. Örneğin Ahinin üç şeyi açık, üç şeyi kapalı olmalıdır. Açık olanlar, eli açık olmalı (cömert olmalı), kapısı açık olmalı (konuk sever olmalı), sofrası açık olmalı (ikramı herkese) olmalıdır. Kapalı olanlar ise, gözü kapalı olmalı (kimseye kötü bakmamalı ve kimsenin ayıbını görmemeli), beli kapalı olmalı (kimsenin ırzına, namusuna, haysiyet ve şerefine göz dikmemeli), dili kapalı olmalı, yani kimseye kötü söz söylememelidir.³³

Fütüvvet kavramı tarihi gelişim açısından değerlendirildiğinde, kavramın İslam öncesi dönemi de dâhil olmak üzere tasavvuf kavramı olarak "Fütüvvet" ve Halife Nâsır'ın teşebbüsüyle siyasi/yönetimi güçlendirme amaçlı kurumsallaşan "Fütüvvet" olmak üzere iki boyutu bulunmaktadır. Fütüvvetle ilgili kaynak eserler ve fütüvvetnâmeler de bu tarihi gelişim seyrine bağlı olarak değerlendirilmektedir.³⁴

³⁰ Sülemî, s. 93.

³¹ Sülemî, s. 24.

³² Bkz., Gölpınarlı, s. 32. (... vefa, doğruluk, cömertlik, tevazu, tevbe, ihvana nasihat, onları doğru yola sevk etmek, kudreti varken affetmek, yoklukta ihsan, akıl sahibi olmak, ergenlik çağına gelmek, dindar olmak, haya ve müriüvvet ehli olmak, bir sanat sahibi olmak ve aynı zamanda fütüvvet nisbetine sahip olmak.)

³³ Çağatay, a.g.e., s. 182.

³⁴ Bkz. Ocak, "Fütüvvetnâme", s. 264 (Bu risâlelere Arapça'da "kitabü'l-fütüvve", Fransızca ve Türkçe'de "fütüvvetnâme" denilmekle birlikte bu iki isim arasında dikkate değer bir fark bulunduğunu unutmamak gerekir.)

2. Ahilik ve Fütüvvetin Tarihi Gelişim Seyri ve Ahilik- Fütüvvet İlişkisi

Fütüvvet esas itibariyle tasavvufa dayanan, aynı zamanda iktisadi teşekkülleri de kapsayan ve sanat erbabını teşkilatlandıran geniş bir kavramdır. Dolayısıyla fütüvvet mesleğine girenlerin şeyhlerine ahi denmektedir ve Ahilik fütüvvet benzeri bir yapılanmadır.³⁵ Tarihi gelişim seyri açısından fütüvvetin, İslam öncesi dönemi, İslam dönemi, kurumsallaşma dönemi ve kurumsallaşmayla Anadolu Ahiliğinin ortaya çıkmasındaki etkileşim dönemi olmak üzere üç döneminin olduğu söylenebilir. Dolayısıyla Ahiliğin Anadolu'da ortaya çıkıp teşkilatlanması ve kurumsallaşmasında iki etken görülmektedir. Bunlardan birincisi fütüvvet düşüncesini siyasi amaçlarla teşkilatlandıran Halife Nasır'ın Anadolu'ya elçiler göndermesi, ikincisi ise, Moğol istilası nedeniyle Anadolu'ya olan göçlerdir.

Fütüvvet ile ilgili kaynaklarda yer alan bilgilere baktığımızda, onun İslam dönemiyle sınırlı olmadığını, İslam'dan önce de Arap dili ve toplumunda kullanıldığını görmekteyiz. İslam öncesi Arap toplumunda fetâ, şecaat, iffet, cömertlik ve diğergamlık gibi üstün vasıfları temsil ediyordu³⁶ ve kelime tekil olarak "fetâ" şeklinde kullanılmaktaydı. Bu hasletleri sahip olan kişiler bir birlik halinde olmayıp "fetâ" denilen kişiler tek ve fert idiler. Edebi metinlerde geçen Hâtem Tâî, buna bir örnektir.³⁷ Hicri II. asrın sonları ve h. III. asra gelindiğinde Nişabur'da "Fityan" ismiyle bir topluluğun bulunduğunu ve bunların reislerinin bulunduğunu görüyoruz³⁸ ki bu, devlet bazında olmasa da yerel bir teşkilatlanmanın olduğunu göstermektedir. "Fetâ" kelimesinin İslam öncesi döneme ait kullanımıyla ilgili Kur'an'da örneklerini bulmaktayız. Dinlerini yaşamak uğruna kavminden gizlenen Ashâb-ı Kehf hakkında: "*Biz sana onların başlarından geçeni gerçek olarak anlatıyoruz. Hakikaten onlar, Rablerine inanmış gençlerdi (fetâ) biz de onların hidayetini arttırdık*" (Kehf, 18/13) denilmektedir. Kur'an'da, kavminin tevhid inancından sapmasına karşı onlarla mücadele eden Hz. İbrahim hakkında kavminin: "*Bunları diline dolayan bir genç (fetâ) duyduk, kendisine İbrahim denilirmiş*" (Enbiyâ, 21/60) dediği nakledilmektedir. Yine Kur'an'da, Hz. Musa'nın yol arkadaşı hakkında "fetâ" kelimesi kullanılmakta ve Hz. Musa'nın ona hitaben şöyle dediği ifade edilmektedir: "*Musa fetâsına (genç adamına), kuşluk yemeğimizi getir, gerçekten biz bu yolculuğumuzda çok sıkıntı çektik, dedi.*" (Kehf, 18/62)

³⁵ Gölpınarlı, s. 17.

³⁶ Ocak, "Fütüvvet", s. 261.

³⁷ Çağatay, a.g.e., s. 6; Anadol, s. 7-8.

³⁸ Gölpınarlı, s. 18.

Emeviler döneminde ortaya çıkmaya başlayan fütüvvet telakkisinde fetihlerle İslam coğrafyasının genişlemesi, yeni kültürlerle temasa geçilmesi ve bütün bunlara bağlı olarak gelişen siyasi ve içtimai değişimlerin toplumda yol açtığı buhranların büyük etkisi vardır.³⁹ Fütüvvet telakkisinin oluşması ve kavramlaşmasında etkili olan bir diğer husus ise, Kur'an'ın birer açılımı olan tefsir, hadis, fıkıh gibi İslami ilimlerin ve buna bağlı olarak da kavramların oluşmaya başlamasıdır. Fütüvvetin zamanla bir tasavvuf kavramı haline gelmesi de bu süreç ile ilgilidir.

İbnü'l-Kayyım el-Cevzî, fütüvvetten ilk defa bahsedenin Cafer es-Sadık olduğunu, ondan sonra Fudayl b. İyaz, Ahmed b. Hanbel, Sehl b. Abdullah, Cüneyd-i Bağdadî olduğunu söyler.⁴⁰ Cafer es-Sadık'ın, "bize göre fütüvvet, ele geçen bir şeyi tercihen başkalarının istifadesine sunmak, ele geçmeyen şey için de şükretmektir" dediği nakledilir.⁴¹ Yine Ahmed b. Hanbel'e fütüvvetin ne olduğu sorulduğunda O, "korktuğun şey için arzu ettiğin şeyi terk etmendir" diye cevap verir.⁴² Sehl b. Abdullah ise, "fütüvvet sünnete uymaktır" diyerek, bu kavramın dinle olan ilişkisine dikkat çekmiştir.⁴³ Tasavvuf kaynaklarında fütüvvetin bir tasavvuf kavramı olarak yer verilmesiyle fütüvvet, mertlik, yiğitlik, gençlik, cömertlik, kahramanlık, Allah'ın emirlerine uyma, güzel ibadet, kötülüğü terk, açık ve gizli ahlâkın en güzeline sarılma⁴⁴ gibi anlamları içeren dini-tasavvufi bir kavram haline gelmiştir.

Fütüvvetin kurumsallaşması ise, Abbasi halifesi Nâsır Lidinillah'ın (hilâfeti 575-622/1180-1225) zamanındadır. Abbasi Devleti'nin giderek gücünü kaybetmesi, otoritesinin zayıflaması üzerine halife Nâsır, siyasi ve sosyal durumu gittikçe bozulan devletin otoritesinin yeniden kurulmasında ve toplumsal huzurun sağlanmasında fütüvvetin büyük bir güç olacağını düşünmüş ve fütüvvet ehlini siyasi otoriteye bağlı bir kurum etrafında toplamayı hedeflemiştir. Halife Nâsır, o zamana kadar gayri resmî bir hüviyet arz eden fütüvvet kurumuna resmî bir hüviyet kazandırarak onu bir anlamda devletin kurumu haline getirmek ve bu sayede meşruiyet kazanan bu kurumun siyasi desteğini arkasına almak istemiştir. Bu amaçla Şihabüddin Sühreverdi ve beraberinde bir heyeti Anadolu Selçuklu hükümdarı I. İzzeddin Keykavus'a göndermiş ve teşkilata dâhil et-

³⁹ Ocak, "Fütüvvet", s. 261.

⁴⁰ el-Cevziyye, c. II, s. 281; Kuşeyrî, s. 378.

⁴¹ Uludağ, "Fütüvvet", s. 259.

⁴² Kuşeyrî, s. 374.

⁴³ Uludağ, "Fütüvvet", s. 260.

⁴⁴ Sülemi, s. 93; Gölpınarlı, s. 32; Uludağ, s. 196.

miştir.⁴⁵ Bunun öncesinde ilk temasın, I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in, hocası olan Mecdüddin İshak'ı Halife Nâsır'a elçi olarak göndermesi üzerinde durulur. Mecdüddin İshak, Bağdat dönüşü Muhyiddin İbn Arabî, Evhadüddin Kirmanî ve Şeyh Nasiruddin Mahmud el-Hûyî'i beraberinde Anadolu'ya getirmiştir.⁴⁶

Fütüvvet teşkilatına giren Anadolu Selçuklu Sultanları olarak I. İzzettin Keykavus, I. Alaeddin Keykubad ve I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in isimleri geçer.⁴⁷ Halife Nâsır'ın teşvikiyle gerçekleşen bu temaslar neticesinde fütüvvet anlayışını temsil eden mutasavvıfların Anadolu'ya gelmesiyle burada geniş bir irşad faaliyeti başlamış, bilhassa Evhadüddin Kirmanî ve halifeleri için çok sayıda zaviyeler yapılmıştır.⁴⁸ Halife Nâsır'ın siyasi amaçlarla bulunduğu bu girişimin, Anadolu'da Ahiliğin gelişmesi ve yayılmasında etkili olduğu ve tarihi süreç itibariyle Anadolu'da Ahiliğin gelişmesinin bundan sonra olduğu üzerinde durulur.⁴⁹ Fütüvvet kurumunda Şîî-İmamiyye mezhebini temel inançlarının etkisinin bulunduğu şekilde kaynaklarda görüşlere yer verilmesi⁵⁰ ve fütüvvet-Şîa ilişkisi, kanaatimizce bütün dini-tasavvufi çevrelerde var olan ehl-i beyt sevgisi çerçevesinde değerlendirilmesi gereken bir olgudur.

Fütüvvetnâmelerde Hz. Ali ve Ehl-i Beyt sevgisinin tezâhürleri olarak görülen görüşlerin genellikle Şîilikle irtibatlandırılması veya Şîilikle ilişkili tavsif edilmesi problemlili bir konudur. Fütüvvet ehlinin ve Ahilerin Şîilik olarak değerlendirilen görüşleri, anlam olarak "hilâfetin nass ve tâyinle Hz. Peygamberden sonra Hz. Ali'nin hakkı olduğu, kıyâmete kadar Hz. Ali'nin soyundan çıkmayacağı" şeklinde kullanıldığı tespit edilirse, o zaman Şîilikten ve Şîî fikirlerden bahsetmek mümkün olabilecektir. Şîiliği savunmak ve Şîileşmek anlamlarına gelen "*teşeyyu*" tabiri de bu anlamı taşımaktadır.⁵¹ İlk fütüvvetnâme diyebileceğimiz Ebû Abdurrahman es-Sülemî'nin "Kitabü'l-Fütüvve'sinden başlayarak bizzat Halife Nâsır'ın Ebu Hafs Ömer es-Sührevedî'ye yazdırdığı fütüvvet hakkındaki risaleye kadar fütüvvetnâmelerde açık ve belirgin bir Şîî

⁴⁵ Kazıcı, s. 540; Bayram, s. 29; Ocak, "Fütüvvet", s. 262; Halil İnalçık, "Ahilik, Toplum ve Devlet", **II. Uluslararası Ahilik Kültürü Sempozyumu Bildirileri**, Kırşehir 1999, s. 193

⁴⁶ Kazıcı, s. 540; İnalçık, s. 191; Saffet Sarıkaya, "Osmanlı Devletinin İlk Asırlarında Toplumun Dini Yapısına Ahilik Açısından Bir Bakış Denemesi", **SDÜİF**, Sayı: 6 1999 Isparta s. 51-52.

⁴⁷ Bayram, s. 29-30.

⁴⁸ Kazıcı, s. 540.

⁴⁹ Ocak, "Fütüvvet", s. 262.

⁵⁰ Ocak, "Fütüvvet", s. 262; Çağatay, s. 23.

⁵¹ Yusuf Benli, "Âhilikte Şîilik Etkisi ve Âhiliğin Anadolu'da Alevîliğe Tesirleri Meselesine İlişkin Bazı Değerlendirmeler", **Hikmet Yurdu** Düşünce – Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi, Yıl: 2, s. 3 (Ocak-Haziran 2009), s. 149-150.

motife rastlanmaz. Diğer taraftan sonraki dönem bazı fütüvvetnâmelerde ahilerin bazı uygulamaları ile Bektaşî ritüelleri arasında benzerliğin bulunması, Ahiliğin bütünüyle Şî bir kurum olduğu anlamına gelmez.⁵² Ancak sonraki dönem fütüvvetnâmelerde Şî etkinin bulunduğu üzerinde durulur.⁵³ Ahiliğin Anadolu'da ortaya çıkması, teşkilatlanması ve kurumlaşmasında etkili olan bir diğer husus, Türklerin Orta Asya'dan Anadolu'ya göç ederek burasını Türkleştirmeleri, İslamlaştırmaları ve Anadolu'yu kendilerine yurt edinmeleri ve yine Moğol istilası nedeniyle çok sayıda fütüvvet ehlinin de Anadolu'ya göç etmesi ve yerleşmesi sürecidir.⁵⁴

Türkler Anadolu'ya gelip yerleşik hayata geçmeye başladığında, Anadolu'nun ticaret ve sanat hayatı, Türk olmayan yerli halk ve gayr-i müslimlerin elinde idi ve Anadolu'ya gelen toplumların, kültür ve sosyal durumlarının farklı olması ve topluluklar arasında çıkan ihtilaflar sebebiyle Anadolu'da sosyal ve iktisadi bir sistem tesis etmek oldukça zordu.⁵⁵ Anadolu'da yeni oluşan esnaf ve sanatkârlar zümresinin gerek yerlilere karşı menfaatinin korunması ve gerekse de Moğol saldırısına karşı savunma ihtiyacı onların örgütlenmelerini gerektirmekteydi ve Ahilik bu ihtiyaç ve şartların ortaya çıkardığı bir teşkilat ve kurum olarak kendini göstermektedir.⁵⁶ Şeyh Ahi Evren Nasiruddin Mahmud bin Ahmed el-Hûyi (ö. 1260) ve Ahi şeyhlerinin çabalarıyla Ahilik, Orta Asya'dan göç eden çok sayıdaki sanat ve meslek sahibine kolayca iş bulmak, yerli sanatkârlar ile rekabet edebilmek, sanat ve ticaretlerinde tutunabilmeleri için malın kalitesini korumak, üretimi ihtiyaca göre hazırlamak, sanat ve meslek sahiplerini ahlaklı ve insafli yetiştirmek, ihtiyaç içinde bulunanlara her alanda yardım etmek, ülkeyi savunmada devletin ordusuyla birlikte hareket etmek ve onlara yardımcı olmak gibi gayelere matuf olarak teşkilatlanmıştır.⁵⁷ 13. ve 14. yüzyıllarda fütüvvet hareketiyle beraber Anadolu'da etkili olan sûfi akımlar da, Anadolu ahiliğini şekillendirmiştir ve zaviye şeyhleri çoğunlukla sûfi akımları temsil eden kişilerden olmuştur.⁵⁸

⁵² Ocak, a.g.e., s. 199-200.

⁵³ Bkz. Gölpınarlı, s. 53. "... Yıkarıdan beri verdiğimiz malumattan açıkça anlaşılmaktadır ki fütüvvet ehli, yollarını "Alî yolu saymakta, Alî ve ehl-i beyt sevgisini en büyük fazilet ve vecibe kabul etmektedir" diyen Gölpınarlı, izahının devamında fütüvvetnâmelere atıfta bulunarak Alî ve ehl-i beyt sevgisinin giderek aşırı ve bâtinî bir hal aldığını ifade etmektedir.

⁵⁴ Gölpınarlı, s. 67; Günay, s. 71.

⁵⁵ Neşet Çağatay, "Fütüvvet-Ahi müessesesinin Menşei Meselesi II", s. AÜİFD., Sayı: II-III, Yıl 1952, s. 78-79.

⁵⁶ Günay, s. 71.

⁵⁷ Sarıkaya, s. 51

⁵⁸ İnalçık, s. 191.

Diğer taraftan Ahilik, sadece şehirlere has ve meslekî zümrelere ait bir teşekkül olmayıp, aynı zamanda köylere ve Anadolu'nun her köşesine kadar uzanan zaviyelerle Anadolu'nun imar ve iskânı ile meşgul olan dini-sosyal bir kurumdur.⁵⁹ İbn Battuta Anadolu'da karşılaştığı Ahilerden, onların zaviyelerinden ve toplum içindeki saygınlıklarından övgüyle bahseder. Anadolu'da Türkmenlerin yaşadığı her vilayette, her şehir ve köyde ahilerin bulunduğu bahseden İbn Battuta ahiliği, sanat sahibi gençlerin oluşturduğu bir tür cemiyet olarak tanımlar. İbn Battuta, Ahilerin birbirleriyle sıkı bir dayanışma içinde olduklarını, her birinin halk nezdinde muteber bir mesleğinin bulunduğunu, memleketlerine gelen yabancılara yakın ilgi gösterdiklerini, onların yiyecek ve içeceklerini temin ederek konukseverlik ve konuğu ağırlamakta büyük gayret ve itina gösterdiklerini ifade eder. Yine İbn Battuta, Ahilerin bir araya gelerek oluşturduğu cemiyete "Fütüvve" adı verildiğini nakleder.⁶⁰

3. Ahilikte Fütüvvetin Etkileri ve Fütüvvet Esasları

Ahiliğin mesleki ve ahlaki nizamnameleri olan fütüvvetnâmelerin kaynağı, tasavvuf eserlerinde yer alan fütüvvet dair konular ve fütüvvetle ilgili yazılan müstakil risalelerdir.⁶¹ H. II./VIII yüzyıldan itibaren önde gelen sûfilerin fütüvveti bir tasavvuf terimi olarak kullanmaya başladıkları kaydedilir⁶² ki, fütüvvetin bir tasavvuf kavramı haline gelmesinde, toplumda genel kabul gören fütüvvet anlayışının sûfi çevreler tarafından benimsenerek ona kendi düşünce yapısına göre bir muhteva kazandırmış olması ihtimali üzerinde durulmaktadır.⁶³ Bu dönemin aynı zamanda İslami ilimlerin tedvin dönemi olduğu göz önünde bulundurulduğunda, kavram olarak fütüvvetin yakın olduğu alan, sûfi düşüncedir. Zamanla tasavvufî bir mahiyet kazanan fütüvvet, önceleri toplumsal hayatta bir ideal iken zamanla ruhani hayatı da kapsayan dinî ve sosyal bir kavram haline gelmiştir.⁶⁴

Mutasavvıfların tanımlarına göre fütüvvet, kendini değil halkı düşünmek, halkın derdiyle dertlenmek, kendisi için istediğini başkaları için de istemek, kusur ve ayıpları örtmek, yoksuldan yüz çevirmemek, kimseye düşman olmamak, insaf etmek fakat insaf

⁵⁹ Ömer Lütfi Barkan, "İstîlâ Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri", s. 161.

⁶⁰ Bkz. İbn Battûta, Ebu Abdullah Muhammed, **İbn Battûta Seyahatnâmesi**, İstanbul 2004, İstanbul 2004, c. I, s. 403-404.

⁶¹ Ocak, "Fütüvvetnâme", s. 264.

⁶² Uludağ, "Fütüvvet", s. 259.

⁶³ Ocak, "Fütüvvet", s. 262.

⁶⁴ Mehmet Demirci, "Ahilik'te Tasavvufî Boyut: fütüvvet", **Tarihten Günümüze Tasavvuf Kültürü**, İstanbul 2009, s. 159.

beklememektir⁶⁵ ki, bütün bu özellikler, dini referanslara dayanan ve sûfîlerin fütüvvet tariflerinde geçen insani erdemlerdir.⁶⁶ Kuşeyrî Risâlesi'nin Fütüvvet bahsine, Ashâb-ı Kehf'in yiğit kimseler (fetâ-fityan) olarak anıldığı âyetle başlar ve Fütüvvetin başkalarını düşünmek ve başkalarına yardım etmek olduğunu söyler.⁶⁷ Diğer taraftan fütüvvet konusuna daha çok Irak ve Horasan'lı sûfîler tarafından yer verildiği ve bu hareketin büyük önderlerinin daha çok Horasan'da yetiştiği⁶⁸ dikkate alındığında, tasavvuf tarihinde Irak tasavvufu ile Horasan tasavvufunun etkileşimi açısından fütüvvetle sûfî düşünce arasında hem kavramsal hem de coğrafi açıdan bir yakınlık olduğu görülmektedir.

Gerek Horasan'da ve gerekse Irak'ta fetâ denilen ve en belirgin vasıfları, cesaret, kahramanlık, cömertlik ve fedakârlık olan kişilere büyük bir hayranlık duyulmaktaydı.⁶⁹ Bunun yanı sıra fütüvvetin fedakârlık ve îsâr gibi düşünceleri Nişabur tasavvuf anlayışını etkilemiş⁷⁰ ve giderek fütüvvet tasavvuf içerisinde bir meşrep halini almıştır. Yine tasavvuf içerisinde bir meşrep kabul edilen melâmîlik ile fütüvvet arasında yakın bir ilişki vardır ve melâmîlik ile fütüvvet iç içe gelişmiştir.⁷¹ Fütüvvet anlayışını ve özellikle fütüvvetin fedakârlık ve îsâr düşüncelerini benimsemiş olan melâmîler, genel itibariyle esnaf tabakasına mensup idiler.⁷² Hamdun el-Kassâr'a (ö.271/884) izafe edilen ve Nişabur'da Ebu Hafs Haddad (ö. 270/884), Hamdun el-Kassâr (ö.271/884) ve Ebu Osman el-Hîrî (ö. 298/910) gibi sûfîler tarafından geliştirilen ve zamanla Irak, Suriye ve Anadolu'da etkili olan melâmet düşüncesi, Horasan'dan Balkanlara kadar geniş bir coğrafyaya yayılmıştır.⁷³

Melâmet, "istikamet-kast ve terk" olmak üzere üç temel üzerine inşa edilen bir düşüncedir. İstikamet, kişinin dinî hassasiyeti, Kur'an ve Sünnet temelinde hareket etmesi ve davranışlarını kontrol etmesidir. Kast, kişinin Hakk'a ve halka karşı davranışlarında, yaptığı ibadet, hayır ve hasenatında Hakk'ın rızasını gözetmesi; terk ise, her türlü

⁶⁵ Gölpınarlı, s. 19.

⁶⁶ Bkz. Kuşeyrî, s. 372-380.

⁶⁷ Demirci, s. 159.

⁶⁸ Uludağ, "Fütüvvet", s. 259.

⁶⁹ Uludağ, "Fütüvvet", s. 260.

⁷⁰ Ateş, s. 391.

⁷¹ Gölpınarlı, s. 62-63; Ali Tenik, "Ahiliğin Tasavvufi Boyutu ve Şanlıurfa'da Ahilik İzleri", **Marife Dergisi**, yıl: 2 sayı: 2, Konya 2002, s. 36.

⁷² Gölpınarlı, s. 63, Ocak, "Fütüvvet", s. 262.

⁷³ Hucvirî, s. 148-149; Abdurrahman Câmî, **Nefahâtü'l-Üns**, Terc. ve Şerh: Lâmiî Çelebi, haz. Süleyman Uludağ - Mustafa Kara, İstanbul 2001, s. 187-188; Ali Bolat, **Bir Tasavvuf Okulu Olarak Melâmetilik**, İstanbul 2003, s. 18-19.

nifak, küfür ve delâleti, dine aykırı tutum ve davranışı terk etmesidir.⁷⁴ Fütüvvet, işlenen iyi amelleri ve nefsi görmeyi terk etmek ve güzel amelleri nefse izafe etmemektir” diyen Cüneyd-i Bağdadî, bir anlamda fütüvvetin melâmîliğe olan yakınlığını vurgulamıştır.⁷⁵ Ahilikteki fedakârlık ve îsâr düşüncesi, kendini topluma adama ve topluma hizmet aşkı, karşılık beklemezsizin dosta, düşküne, yolcuya ikram etme ve barındırma gibi hususlar fütüvvet ve melâmîlik meşrebinin etkilerindedir. Kelime olarak “levm” (kınama) kökünden gelen melâmet anlayışında nefsin kınanması, iyiliğin gizlenip kendine mâl edilmemesi, buna karşılık hata ve kusurların insanların kınaması endişesiyle gizlenmesi esastır.⁷⁶ Melâmet anlayışına göre iyiliği nefsi için ya da insanların takdirini kazanmak için yapmak ve bundan bir karşılık beklemek riyadır. İstikamet üzere olan, küfür, delâlet ve nifakı terk eden ve değer yargısı olarak Hakk’ın rızasını esas alan kişi, halkın takdirini gözetmez ve riyadan kaçınır.⁷⁷

Başkasını kendine tercih etmek olan îsâr ise, diğergamlık, yani “ben”liğin olmamasıdır. Abdullah Herevî, îsârı üç dereceye ayırır: Birincisi, haram olmayan hususlarda toplumu kendine tercih etmek ve kendini topluma adamaktır. İkincisi, Allah’ın rızasını tercih etmek ve halkın hoşuna gitmese bile Allah’ın rızasının bulunduğu şeyi yapmak; üçüncüsü ise, Allah’ın tercih ettiğini tercih etmek, yani tercihini kendi nefesine değil Allah’a nisbet etmektir⁷⁸ ki, bu da ben merkezli düşünce ve davranışın yok olması ve diğergamlığın en üstünlük derecesidir. Sühreverdî, sûfîleri îsâra sevkeden şeyin sehâvet, yani cömertlik olduğunu söyler.⁷⁹ İsâr ise, cömertliğin en üstünlük derecesidir. İnsanlara hizmet ve yardım etme, dostlara, yolcuya, muhtaca yardım elini uzatma ve ikram, insanın cömertliğinden iken îsâr, başkalarının ihtiyaçlarını kendi ihtiyacına tercih etme ve kendi ihtiyacı olduğu halde vermedir. Bu ise, sehâvet duygusunun gelişmiş olmasıyla ilgilidir. Bütün bu anlamlar göz önüne alındığında tasavvuf düşüncesi ve tasavvufun kardeşlik duygusuyla şekillenen böyle bir sosyal anlayışın Anadolu’da Ahilik kurumunu ortaya çıkarması⁸⁰ daha iyi anlaşılmaktadır.

⁷⁴ Hucvirî, Ali b. Osman, **Keşfu’l-Mahcûb** (Hakikat Bilgisi), Haz: Süleyman Uludağ, İstanbul 1996, s. 145-146.

⁷⁵ Hucvirî, s. 224.

⁷⁶ Bayram, s. 51.

⁷⁷ Bkz. Hucvirî, s. 144-146.

⁷⁸ el-Cevziyye, c. 2, s. 249-253.

⁷⁹ Sühreverdî, s. 316.

⁸⁰ Ocak, “Fütüvvet”, s. 262.

Diğer taraftan mutasavvıflara göre fütüvvet, peygamberlerden kalma bir ahlâk yolu olarak telakki edilir. Allah'ın emrine itaat, ziyafet vermek ve konuk ağırlamak gibi faziletleriyle Hz. İbrahim, kendisine kötülük eden kardeşlerini affetmekle Hz. Yusuf fütüvvet öncüleridirler.⁸¹ Hz. Âdem'in özür dilemesi, Hz. Nûh'un sebatı, Hz. İbrahim'in vakarı, Hz. İsmail'in teslimiyeti, Hz. Mûsâ'nın ihlası, Hz. Eyyüb'ün sabrı, Hz. Muhammed'in cömertliği, Hz. Ebu Bekir'in merhameti, Hz. Ömer'in adalet ve hamiyeti, Hz. Osman'ın hayâsı, Hz. Ali'nin ilmi fütüvvet ile ilişkilendirilir.⁸² Yine Ahilik ve Fütüvvet teşkilatında her meslek erbabının peygamberlerden bir piri olduğu kabul edilmiştir. Hz. Adem, çiftçilerin, Hz. Şit hallaçların, Hz. İdris terzilerin, Hz. Nuh denizcilerin, Hz. İbrahim marangozların, Hz. İsmail avcılarının, Hz. Musa ve Hz. İshak çobanların, Hz. Zülkifl fırıncıların, Hz. İlyas dokumacıların, Hz. Davud demircilerin, Hz. Lokman Hekimlerin, Hz. Yunus, balıkçıların, Hz. İsâ seyyahların, Hz. Muhammed ise tüccarların piridir.⁸³

Sonuç

"Ahi" kelimesinin, zannedildiği gibi Arapça "ahî" kelimesinden değil, Türkçe "eli açık, cömert" anlamlarına gelen "akı" kelimesinden geldiği görüşünü ilk olarak Fransız Türkolog Jean Deny'nin ileri sürmesi,⁸⁴ öncesinde böyle bir algının olmadığını düşündürmektedir. "Ahi" kelimesinin kavramsal çerçevesi hakkında ileri sürülen görüşler ve yapılan tartışmalara bakıldığında her ne kadar "ahi" kelimesiyle "fetâ" kelimesi arasında etimolojik açıdan bir yakınlık söz konusu değilse de, kavram ve muhteva açısından Ahilik ve fütüvvet büyük bir yakınlık arz etmektedir. Ahilikte fütüvvet şalvarı giyme, şed bağlama, terfi ve merasimler gibi fütüvvet ile ahilik arasındaki fikri ve şekli benzerliklerin yanı sıra, tasavvuf ve tarikat geleneğinde mensupların "kardeş" telakki edilmesi ve aralarındaki "ahî" hitabı açısından fütüvvet ile ahilik arasında geleneksel bir yakınlık söz konusudur.

Ahiliğin temel prensiplerinin kaynağının fütüvvetnâmeler olması da ahilik ile fütüvvet arasında etkileşimin bir başka yönüdür ki, fütüvvet esasları ile ahilik prensipleri arasındaki benzerlik bunun bir sonucudur. Cesaret, cömertlik, fedakârlık, kendini topluma adama, başkalarının hak ve menfaatlerini kendi hak ve menfaatlerinden üstün tutma, kusur aramama ve hataları görmezlikten gelme, sadakat gösterme, insanlarla iyi

⁸¹ Ateş, Süleyman, , Önsöz, **Tasavvufta Fütüvvet** (es-Sülemi -Kitabü'l-Fütüvve), tah. Süleyman Ateş, Ankara 1977, s. 4.

⁸² Gölpınarlı, s. 18.

⁸³ Gölpınarlı, s. 63; Osman Türer, **Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi**, İstanbul 1998, s. 157-158.

⁸⁴ Neşet Çağatay, "Fütüvvet-Ahi müessesesinin Menşei Meselesi", s. 59-60.

geçinme, kendisini inciteni affetme (incinmeme), herkese ikramda bulunma gibi fütüvveti tanımlayan ve fütüvvetin gereklerinden olan hususlar, aynı zamanda ahiliğin de temel prensiplerindedir. Bütün bunlar gösteriyor ki ahilik, fütüvvetin yanı sıra, başta Ahi Evren'in şeyhi olan Evhadüddin Kirmanî ve Evhadiyye olmak üzere, tarikatlarla iç içe olmuş ve fikrî olarak tasavvuftan ve sûfî çevrelerden etkilenmiştir.

Kaynakça

- Abdurrahman Câmî, **Nefahâtü'l-Üns**, Terc. ve Şerh: Lâmiû Çelebî, haz. Süleyman Uludağ - Mustafa Kara, İstanbul 2001.
- Abdülbaki Gölpınarlı, "İslam ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilatı", **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası**, c. XII, (Tıpkı Basım) İstanbul 2011.
- Abdülğani Muhammed bin Alâüddin el-Huseynî er-Radavî, **Fütüvvetnâme-i Tarikat**, haz. Osman Aydın, Ankara 2011.
- Abdülkerim Kuşeyrî, Kuşeyrî Risalesi, Haz: Süleyman Uludağ, İstanbul, 1991.
- Ahmet Yaşar Ocak, "Fütüvvet", **DİA**, XIII, İstanbul 1996, s. 262.
- Ahmet Yaşar Ocak, "Fütüvvetnâme", **DİA**, XIII, İstanbul 1996.
- Ahmet Yaşar Ocak, **Türk Sufiliğine Bakışlar**, İstanbul 2004.
- Ali Bolat, **Bir Tasavvuf Okulu Olarak Melametilik**, İstanbul 2003.
- Ali Tenik, "Ahiliğin Tasavvufî Boyutu ve Şanlıurfa'da Ahilik İzleri", **Marife Dergisi**, yıl: 2 sayı: 2, Konya 2002.
- Annemarie Schimmel, **İslamın Mistik Boyutları**, İstanbul 2001.
- Cemal Anadol, **Türk İslam Medeniyetinde Ahilik Kültürü ve Fütüvvetnâmeler**, Ankara 1991.
- Ebu Abdurrahman, es-Sülemi, **Tasavvufta Fütüvvet** (Kitabü'l-Fütüvve), tah. Süleyman Ateş, Ankara 1977.
- F. Babinger – Fuad Köprülü, **Anadolu'da İslamiyet**, İstanbul 2000.
- Firûzâbâdî, Mecdüddin Muhammed bin Yakub, **Kamûsu'l-Muhît**, Beyrut 1994.
- Fuad Köprülü, **Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar**, Ankara 1993
- Halil İnalçık, "Ahilik, Toplum ve Devlet", **II. Uluslararası Ahilik Kültürü Sempozyumu** Bildirileri, Kırşehir 1999.
- Hucvirî, Ali b. Osman, Keşfu'l-Mahcûb (Hakikat Bilgisi), Haz: Süleyman Uludağ, İstanbul 1996.
- İbn Battuta, Ebu Abdullah Muhammed, **İbn Battûta Seyahatnâmesi**, İstanbul 2004.
- İbn Manzur, **Lisanü'l-Arab**, Beyrut, 2005.
- İbnü'l-Kayyim el-Cevziyye, **Medâricü's-Sâlikîn**, Ter: Ali Ataç, Adil Bebek, Ali Durusoy, Muhammed Deniz, Muharrem Tan, İbrahim Tüfekçi, İstanbul 1990.
- İsimsiz- (müellifi belli değil), **Fütüvvetname-i Ca'fer-i Sâdık**, haz. Mehmet Saffet Sarıkaya, İstanbul 2008.
- İsmail Ankaravî, **Minhâcü'l-Fukarâ**, haz. Sadeddin Ekici, İstanbul 1996.
- Kadir Arıcı, "Bir Sivil Toplum Kuruluşu Olarak Anadolu Ahiliği", **II. Uluslararası Ahilik Kültürü Sempozyumu** Bildirileri, Kırşehir 1999.
- Mehmet Demirci, "Ahilik'te Tasavvufî Boyut: fütüvvet", **Tarihten Günümüze Tasavvuf Kültürü**, İstanbul 2009.
- Mikail Bayram, Ahi Evren **Tasavvufî Düşüncenin Esasları**, Tercüme, İnceleme ve Araştırma - Mikail Bayram, Ankara 1995.
- Muallim Cevdet, **İslâm Fütüvveti ve Türk Ahiliği** İstanbul 2008.

- Neşet Çağatay, "Fütüvvet-Ahi müessesesinin Menşei Meselesi II", s. **AÜİFD.**, Sayı: II-III, Yıl 1952.
- Neşet Çağatay, "Fütüvvet-Ahi müessesesinin Menşei Meselesi", s. **AÜİFD.**, Sayı: I, Yıl 1952.
- Neşet Çağatay, **Bir Türk Kurumu Olan Ahilik**, Konya 1981.
- Osman Türer, **Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi**, İstanbul 1998.
- Ömer Lütfi Barkan, "**İstilâ Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri**
- Saffet Sarıkaya, "Osmanlı Devletinin İlk Asırlarında Toplumun Dini Yapısına Ahilik Açısından Bir Bakış Denemesi", **SDÜİF**, Sayı 6 1999 Isparta.
- Salih Demirbilek, "Ahi Kelimesinin Kökenine Dair", **I. Ahi Evran-ı Velî ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu**, Kırşehir 2004.
- Süleyman Ateş, **İslam Tasavvufu**, İstanbul 1992.
- Süleyman Uludağ, "Fütüvvet", **DİA**, XIII, s. 259.
- Süleyman Uludağ, **Tasavvuf Terimleri Sözlüğü**, İstanbul 1977.
- Şihâbüddin Sühreverdî, **Avârif'ul-Maârif** (Tasavvufun Esasları), Ter: H. Kâmil Yılmaz- İrfan Gündüz, İstanbul 1989.
- Tuncer Gülensoy, "Ahi mi? Akı mı?" **I. Ahi Evran-ı Velî ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu**, Kırşehir 2004.
- Ünver Günay, "Dini Sosyal Bir Kurum Olarak Ahilik", **Erciyes Üni. İlah. Fak. Derg.** Sayı: 10, Kayseri 1998.
- Yusuf Benli, "Âhilikte Şîlik Etkisi ve Âhiliğin Anadolu'da Alevîliğe Tesirleri Meselesine İlişkin Bazı Değerlendirmeler", **Hikmet Yurdu** Düşünce – Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi, Yıl: 2, s. 3 (Ocak-Haziran 2009).
- Yusuf Ekici, **Ahîlik**, Ankara 1993.
- Ziya Kazıcı, "Ahîlik", **DİA**, İstanbul 1988.